

УДК 355:174.5 (043.3)

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.3.10>

ПОЛІТИКА ДОБРОЧЕСНОСТІ В СИСТЕМІ МІНІСТЕРСТВА ОБОРОНИ УКРАЇНИ: РОЛЬ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЇ БАЗИ

Долгий О.О.,
*доктор юридичних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник
науково-дослідного відділу впровадження стандартів доброчесності
наукового центру проблем виховання доброчесності
та запобігання корупції у секторі безпеки та оборони,
Національний університет оборони України,
ORCID: 0000-0003-4433-454X*

Пікуль Р.В.,
*заступник начальника центру –
начальник наукового відділу досліджень
та впровадження інноваційних технологій
наукового центру проблем виховання доброчесності
та запобігання корупції у секторі безпеки та оборони,
Національний університет оборони України,
ORCID: 0000-0003-3928-9596*

Долгий О.О., Пікуль Р.В. Політика доброчесності в системі Міністерства оборони України: роль систематизації нормативно-правової бази.

Метою статті є дослідження нормативно-правової бази України з питань запобігання корупції та забезпечення доброчесності в системі Міністерства оборони України. Проаналізовано положення основних нормативно-правових актів, що регулюють зазначену сферу, зокрема: Закон України «Про запобігання корупції», Закон України «Про засади державної антикорупційної політики на 2021–2025 роки», Постанове Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної антикорупційної програми на 2023–2025 роки», Положення про організацію системи роботи з питань запобігання та виявлення корупції в Міністерстві оборони України, Збройних Силах України та Державній спеціальній службі транспорту, Антикорупційну програму Міністерства оборони України на 2025–2026 роки та ін.

Виходячи з аналізу зазначених нормативно-правових актів, було встановлено, що в окремих актах містяться положення, що прямо вказують на проблему правового регулювання та необхідність вдосконалення існуючого законодавства України у зазначеній сфері шляхом усунення колізій, прогалин та інших корупціогенних факторів, що зумовлюють неоднозначне тлумачення, що є порушенням принципу правової визначеності. Зазначене демонструє важливість систематизації існуючої нормативно-правової бази України, якою врегульовано питання запобігання корупції та забезпечення доброчесності в системі Міністерства оборони України.

Ключові аспекти систематизації полягають у впорядкуванні та вдосконаленні чинного законодавства, приведення його до єдиної узгодженої системи. Під час впорядкування норми можуть удосконалюватись, приводитись у відповідність із змістом інших норм, узгоджуватись між собою. Вказано, що систематизація нормативно-правової бази дозволить: упорядкувати законодавство, створити чітку структуру нормативно-правових актів, підвищити ефективність заходів із запобігання корупції, інтегрувати законодавство України відповідно до міжнародних стандартів. Зазначене сприятиме забезпеченню ефективних механізмів контролю та відповідальності, прозорості та посилення довіри до оборонного відомства України з боку населення та міжнародної спільноти.

Ключові слова: запобігання корупції, оборона, сфера оборони, сектор безпеки і оборони, нормативно-правові акти у сфері оборони, законодавство у сфері оборони, доброчесність, державна політика, Міністерство оборони України, систематизація законодавства, ефективність законодавства, воєнний стан, російсько-українська війна.

Dolhyi O.O., Pikul R.V. Integrity policy in the Ukrainian Ministry of Defence system: the role of systematising the regulatory framework.

The article is a study of the normative-legal framework of Ukraine regarding the prevention of corruption and the promotion of integrity within the Ministry of Defense of Ukraine. In particular, the author outlined the provisions of normative-legal acts regulating the specified sphere. The following were analyzed: the Law of Ukraine «On Prevention of Corruption,» the Law of Ukraine «On the Principles of State Anti-Corruption Policy for 2021–2025,» the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On Approval of the State Anti-Corruption Program for 2023–2025,» the Regulation on the Organization of the System for Prevention and Detection of Corruption in the Ministry of Defense of Ukraine, the Armed Forces of Ukraine, and the State Special Transport Service, approved by the Order of the Ministry of Defense of Ukraine, and the Anti-Corruption Program of the Ministry of Defense of Ukraine for 2025–2026, approved by the Order of the Ministry of Defense of Ukraine.

Based on the analysis of these normative-legal acts, the author established that some of them contain provisions regarding the importance of improving existing Ukrainian legislation by eliminating conflicts, gaps, and other corruption-prone factors, which lead to ambiguous interpretation and violations of the principle of legal certainty. This underscores the importance of systematizing the existing normative-legal framework of Ukraine concerning the prevention of corruption and the promotion of integrity within the Ministry of Defense of Ukraine.

The key aspects of systematization involve organizing and improving current legislation. During this process, norms can be refined, aligned with the content of other norms, and harmonized with one another. The author indicated that systematization of the normative-legal framework will allow for: organizing legislation, creating a clear structure of normative-legal acts, increasing the effectiveness of anti-corruption measures, and integrating Ukrainian legislation in accordance with international standards. This will contribute to ensuring effective control and accountability mechanisms, transparency, and strengthening public and international trust.

Key words: corruption prevention, defence, defence sector, security and defence sector, regulatory and legal acts in the field of defence, legislation in the field of defence, integrity, state policy, Ministry of Defence of Ukraine, systematisation of legislation, effectiveness of legislation, martial law, Russian-Ukrainian war.

Постановка проблеми. Корупція є однією з найбільш серйозних загроз сучасного розвитку суспільства та держави. Особливо негативні наслідки вона має в системі Міністерства оборони України (далі – Міноборони), оскільки стосується напряму не тільки фінансових ресурсів, але й життя та безпеки громадян і держави в цілому. Зловживання посадовим становищем, нераціональне використання коштів з державного бюджету, нецільові оборонні закупівлі підривають боєздатність Збройних Сил України та втрачають довіру населення до оборонного відомства. В зазначених умовах Міноборони втрачає здатність функціонувати ефективно, що може мати негативний вплив на забезпечення національної безпеки та оборони, у тому числі – досягнення стратегічних цілей щодо стримування агресії ворога.

В сучасних умовах дії правового режиму воєнного стану питання запобігання корупції та забезпечення доброчесності в системі Міноборони відіграє надзвичайно важливу роль. На сьогоднішній день нормативно-правова база України складається зі значної кількості нормативних документів, що регулюють питання запобігання корупції та забезпечення доброчесності. Втім, попри наявність масиву нормативно-правових актів, є ряд проблемних аспектів, що потребують перегляду та здійснення систематизації законодавства в окресленій сфері.

Мета статті полягає в аналізі ролі систематизації нормативно-правової бази як важливої складової забезпечення політики доброчесності в системі Міністерства оборони України.

Стан опрацювання проблематики. Питанню систематизації оборонного законодавства України присвячена низка праць вчених і дослідників. Зокрема, у своїй роботі Левчук В.Д. досліджував актуальні питання систематизації та кодифікації військового законодавства на сучасному етапі.

пі реформування та застосування збройних сил України [1]. Топольницький В.В. розглядав шляхи удосконалення системи військового законодавства як передумови його кодифікації [2]. Калужний Р.А. та Алієв Р.В. розглядали становлення і розвиток систематизації військового законодавства України [3]. На сьогодні предмет дослідження систематизації законодавства у сфері оборони України, як способу вдосконалення національного законодавства та засобу реалізації політик держави, набуває особливої актуальності. Разом з тим, в сучасних умовах, потребує дослідження стан нормативно-правової бази з питань забезпечення доброчесності в системі Міноборони та доцільність її систематизації.

Виклад основного матеріалу. Протидія корупції може бути ефективною та дієвою не лише за умов наявності належного законодавчого забезпечення (комплекс нормативно-правових приписів, що регулюють суспільні відносини у сфері запобігання корупції, а також відповідальність за вчинення корупційних порушень), а й за умови формування дієвої інституційної системи, забезпечення належного координування формування та реалізації антикорупційної політики, впровадження превентивних заходів запобігання корупції, а також її подолання [4].

В сучасних умовах дії правового режиму воєнного стану, особливу увагу в питаннях протидії корупції варто приділяти саме сфері національної безпеки і оборони, де від дієвої антикорупційної політики залежить забезпечення боєздатності, належного постачання та ефективного використання ресурсів. Ключова роль у впровадженні антикорупційної політики відводиться Міноборони.

Міноборони активно впроваджує політику доброчесності, яка є ключем до євроатлантичної інтеграції. З цією метою вже створено належну нормативно-правову базу. Цей фундамент дозволяє ефективно запобігати корупційним проявам серед військових і цивільних співробітників.

У Міноборони одним із пріоритетних завдань є проведення антикорупційних реформ. Антикорупційна діяльність ґрунтується, насамперед, на дотриманні вимог законодавства України, обізнаності всіх осіб, які працюють у Міноборони, та здатності Міноборони ефективно та без втрат використовувати ресурси оборони. Це передбачає розробку дієвих механізмів запобігання корупційним схемам та впровадження антикорупційних заходів [5].

Задля детального розгляду даного питання варто проаналізувати окремі нормативно-правові акти щодо запобігання корупції в системі Міноборони.

Закон України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII [6]. Цей законодавчий акт є базовим і визначає правові та організаційні засади функціонування системи запобігання корупції в Україні, особливості та порядок застосування превентивних антикорупційних механізмів, правила щодо усунення наслідків корупційних правопорушень тощо.

Закон України «Про засади державної антикорупційної політики на 2021–2025 роки» від 20 червня 2022 року № 2322-IX [7]. Даним Законом було затверджено Антикорупційну стратегію на 2021–2025 роки. Метою цієї Антикорупційної стратегії є досягнення суттєвого прогресу в запобіганні та протидії корупції, а також забезпечення злагодженості та системності антикорупційної діяльності всіх органів державної влади та органів місцевого самоврядування. В Антикорупційній стратегії корупція розглядається як ключова перешкода стабільному економічному зростанню і розбудові ефективних та інклюзивних демократичних інститутів. Варто зазначити, що в пункті 2.1. «Формування та реалізація державної антикорупційної політики» окреслено певні існуючі проблеми.

2.1.3. Проблема. Положення нормативно-правових актів та їх проєктів потребують подальшого удосконалення для усунення можливих корупціогенних факторів.

Очікувані стратегічні результати:

1) ухвалено закон, який визначає види та юридичну силу нормативно-правових актів, встановлює вимоги до процедури їх підготовки (у тому числі громадського обговорення) прийняття та набрання чинності, містить правила нормотворчої техніки, тлумачення, обліку і систематизації, регулює порядок подолання прогалин і суперечностей;

2) системно проводиться обов'язкова антикорупційна експертиза проєктів та чинних нормативно-правових актів уповноваженими на це суб'єктами; результати антикорупційної (у тому числі громадської) експертизи підлягають оприлюдненню та обов'язковому розгляду;

3) усунуто колізії, прогалини та інші корупціогенні фактори, що зумовлюють неоднозначне тлумачення, порушення принципу правової визначеності та системні корупційні ризики у сферах запобігання корупції та пріоритетних сферах, визначених розділом 3 Антикорупційної стратегії.

Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної антикорупційної програми на 2023–2025 роки» від 4 березня 2023 року № 220 [8]. Програма спрямована на розв’язання проблем, визначених у зазначеній вище Антикорупційній стратегії. Метою Програми є досягнення значного прогресу в запобіганні та протидії корупції, забезпечення злагодженості та системності антикорупційної діяльності всіх державних органів та органів місцевого самоврядування, а також належного процесу післявоєнного відновлення України. Варто зазначити, що в Програмі міститься наступне формулювання «Проблеми, на розв’язання яких спрямована Програма».

Проблема 1.1.3. Положення нормативно-правових актів та їх проєктів потребують подальшого удосконалення для усунення можливих корупційних факторів.

Зокрема зазначено, що основною причиною існування переважної більшості корупційних практик, що завдають найбільшої економічної, організаційної та іншої шкоди державі та суспільству, є загальна низька якість нормативно-правових актів, які регламентують відповідну сферу суспільного життя. Загальна низька якість нормативно-правових актів в Україні зумовлена передусім відсутністю закріплення на законодавчому рівні загальних засад та порядку здійснення нормотворчої діяльності в Україні, а також відсутністю законодавчо визначених правил подолання різних видів колізій та складних форм конкуренції правових норм.

Положення про організацію системи роботи з питань запобігання та виявлення корупції в Міністерстві оборони України, Збройних Силах України та Державній спеціальній службі транспорту, затверджене наказом Міністерства оборони України від 5 лютого 2024 року № 81 [9]. Положення визначає комплекс узгоджених між собою превентивних правових, інформаційних, навчально-методичних та інших антикорупційних заходів, а також правил щодо усунення наслідків корупційних правопорушень та управління корупційними ризиками в Міністерстві оборони України, Апараті Головнокомандувача Збройних Сил України, Генеральному штабі Збройних Сил України, Адміністрації Державної спеціальної служби транспорту, органах військового управління, з’єднаннях, військових частинах, військових навчальних закладах, установах та організаціях Збройних Сил України, військових частинах, військових навчальних закладах, установах, організаціях, підпорядкованих Міністерству оборони України, та державних підприємствах, що належать до сфери управління Міністерства оборони України, військових частинах, установах, організаціях Державної спеціальної служби транспорту.

Антикорупційна програма Міністерства оборони України на 2025–2026 роки, затверджена наказом Міністерства оборони України від 26 грудня 2024 року № 861/нм [10]. Під час розроблення Антикорупційної програми було враховано норми і положення Антикорупційної стратегії на 2021–2025 роки, затвердженої Законом України від 20 червня 2022 року № 2322-IX, а також Державної антикорупційної програми на 2023–2025 роки, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 04 березня 2023 року № 220. Окреслена програма визначає ключові засади антикорупційної політики Міноборони, оцінювання корупційних ризиків, навчання, заходи з поширення інформації щодо програм антикорупційного спрямування, моніторингу, оцінки виконання та перегляду Антикорупційної програми, інші, спрямовані на запобігання корупційним та пов’язаним з корупцією правопорушенням, заходи.

Варто зазначити, що додаток 1 до Антикорупційної програми Міністерства оборони України на 2025–2026 роки (пункт 6 розділу I) визначає заходи Державної антикорупційної програми на 2023–2025 роки в Міністерстві оборони України.

Зокрема, пункт 1.1. Формування та реалізація державної антикорупційної політики окреслює наступну проблему: *Проблема 1.1.3. Положення нормативно-правових актів та їх проєктів потребують подальшого удосконалення для усунення можливих корупційних факторів.*

Очікуваний стратегічний результат: усунуто колізії, прогалини та інші корупційні фактори, що зумовлюють неоднозначне тлумачення, порушення принципу правової визначеності та системні корупційні ризики у сфері запобігання корупції та пріоритетних сферах, визначених розділом 3 Антикорупційної стратегії.

Досягнення результату реалізується шляхом:

здійснення заходів правового моніторингу – систематичної, комплексної діяльності, спрямованої на спостереження, аналіз та оцінку ефективності застосування галузевого законодавства, що регулює суспільні відносини у сферах, визначених розділом 3 Антикорупційної стратегії (Сектор оборони), з метою виявлення проблем та недоліків, а отже, і потреб у його подальшому вдоско-

наленні (1.1.3.3.1.). Індикатором виконання є висвітлення звіту за результатами правового моніторингу;

розроблення та подання Кабінетові Міністрів України проєктів законів щодо вдосконалення галузевого законодавства, що регулює суспільні відносини у сферах, визначених розділом 3 Антикорупційної стратегії (Сектор оборони), на основі результатів правового моніторингу, аналітичних досліджень, результатів антикорупційної експертизи чинних нормативно-правових актів (1.1.3.3.5.). Показником виконання є розробка законопроєктів та подання їх до Верховної Ради України.

Виходячи з аналізу окреслених нормативно-правових актів щодо запобігання корупції, та пунктів окремих нормативно-правових актів, а саме: Закону України «Про засади державної антикорупційної політики на 2021–2025 роки» від 20 червня 2022 року № 2322-IX (Проблема 2.1.3. Положення нормативно-правових актів та їх проєктів потребують подальшого удосконалення для усунення можливих корупціогенних факторів); Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної антикорупційної програми на 2023–2025 роки» від 4 березня 2023 року № 220 (Проблема 1.1.3. Положення нормативно-правових актів та їх проєктів потребують подальшого удосконалення для усунення можливих корупціогенних факторів); Антикорупційної програми Міністерства оборони України на 2025–2026 роки, яка визначає заходи Державної антикорупційної програми на 2023–2025 роки в Міністерстві оборони України, проблемним є питання щодо усунення колізій, прогалин в сучасному антикорупційному законодавстві.

Інструкція з надання доповідей і донесень про події, кримінальні правопорушення, військові адміністративні правопорушення та адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією, порушення військової дисципліни та їх облік у Міністерстві оборони України, Збройних Силах України та Державній спеціальній службі транспорту, затверджена наказом Міністерства оборони України від 29 листопада 2018 року № 604 [11]. Документ регламентує порядок надання доповідей та донесень щодо всіх видів правопорушень, включаючи адміністративні правопорушення корупційного характеру. Систематичний облік цих порушень є показником прагнення Міноборони до внутрішнього моніторингу та збору даних щодо менш серйозних, але поширених ризиків. Фіксування та облік таких порушень є критично важливим інструментом попередження більш масштабного прояву корупції у сфері оборони. Це підтверджує стратегію побудови системи доброчесності через інтеграцію існуючих військових дисциплінарних механізмів у нові антикорупційні програми.

Головним документом, що встановлює універсальні стандарти поведінки, є «Кодекс доброчесної поведінки та професійної етики військових посадових осіб, державних службовців та інших осіб, уповноважених на виконання функцій держави, в Міністерстві оборони України та Збройних Силах України», затверджений Міністром оборони України 15 березня 2017 року [12]. Цей документ відіграє ключову роль в реалізації внутрішньої політики доброчесності в системі Міноборони. В ньому узагальнено стандарти професійної етики, що спрямовані на запобігання корупції в сфері оборони. Кодексом визначено основні принципи доброчесної поведінки військових та цивільних посадових осіб, задається вектор здійснення службової діяльності на основі дотримання норм антикорупційного законодавства України та нетерпимості до прояву корупції іншими особами.

Система нормативно-правових актів загальнодержавного та відомчого характеру створюють нормативну базу для подальшої реалізації політики доброчесності в Міноборони, окреслює основні цілі, завдання та механізми контролю за їх виконанням. Актуальність питання усунення колізій та прогалин в законодавстві України щодо протидії корупції та забезпечення доброчесності вказує на необхідність його систематизації. Ключовими аспектами систематизації є впорядкування та вдосконалення чинного законодавства. У процесі впорядкування норми можуть удосконалюватись, приводитись у відповідність із змістом інших норм, узгоджуватись між собою. З наведеного вбачається, що ознаками систематизації законодавства є те, що вона [13]:

- здійснюється з метою упорядкування нормативно-правових актів різного ієрархічного рівня;
- стосується нормативних документів у певній сфері суспільних відносин;
- сприяє ефективному застосуванню нормативних приписів у практичній діяльності.

Систематизація законодавства в системі Міноборони є надзвичайно важливою складовою формування політик запобігання корупції та забезпечення доброчесності. Враховуючи особливості оборонного сектору держави, де зосереджено значні фінансові ресурси та важливі матеріальні

засоби, необхідною умовою для забезпечення прозорості є наявність структурованої, чіткої та доступної нормативно-правової бази.

Систематизація нормативно-правової бази дозволить: упорядкувати існуюче законодавство (усунення колізій, прогалин, дублювань у різних нормативно-правових актах); створити чітку структуру нормативно-правових актів; суттєво підвищити ефективність заходів із запобігання корупції; адаптувати законодавство України відповідно до міжнародних стандартів.

Висновки. Узагальнюючи зазначене, варто наголосити, що попри активну реалізацію антикорупційної політики, корупція продовжує становити пряму загрозу національній безпеці та ефективності оборони. Одним з векторів запобігання корупції у Міноборони є впровадження політики доброчесності.

Результати аналізу чинної нормативно-правової бази з питань запобігання корупції та забезпечення доброчесності в Міноборони, незважаючи на її значний обсяг та наявність стратегічних документів (Антикорупційна стратегія, Державна антикорупційна програма), не є досконалою. Серед визнаних проблемних питань відзначаються колізії, прогалини та корупціогенні фактори, що містяться в чинних нормативно-правових актах. Фрагментарність та суперечність таких актів підриває принцип правової визначеності та знижує ефективність антикорупційних механізмів.

Проведення систематизації нормативно-правових актів у сфері запобігання корупції та забезпечення доброчесності є необхідною умовою для подальшого вдосконалення антикорупційної політики Міноборони. Цей процес дозволить усунути колізії, впорядкувати норми та забезпечити їх узгодженість, що є запорукою ефективного правозастосування. Чітка і структурована нормативно-правова база не лише підвищить прозорість та ефективність використання оборонних ресурсів, але й сприятиме адаптації українського законодавства до міжнародних (євроатлантичних) стандартів доброчесності. Таким чином, для забезпечення здатності Міноборони ефективно функціонувати та досягати стратегічних цілей щодо стримування агресії, систематизація нормативно-правової бази має стати невідкладним пріоритетом і розглядатися як ключовий інструмент антикорупційної реформи в оборонному секторі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Левчук В.Д. Актуальні питання систематизації та кодифікації військового законодавства на сучасному етапі реформування та застосування Збройних Сил України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 1. С. 350–356.
2. Топольницький В.В., Левчук В.Д. Удосконалення системи військового законодавства як передумова його кодифікації. *Наука і оборона*. 2020. № 2. С. 25–30.
3. Калюжний Р.А., Алієв Р.В. Становлення і розвиток систематизації військового законодавства України. *Юридичний вісник*. 2021. № 2 (59). С. 46–54.
4. Боголєпова А.В. Державний організаційно-правовий механізм запобігання корупції в Україні: дис. ... д-ра філософії: 281. Київ, 2025. 263 с.
5. Гавриленко А. Ефективне врядування та виховання доброчесності в секторі безпеки та оборони. Ефективне врядування та виховання доброчесності в секторі безпеки та оборони: система виховання доброчесності у секторі безпеки та оборони України: методологічні основи, формати партнерства, проблемні питання та шляхи їх вирішення *Матеріали IV Міжнародного науково-практичного форуму (м. Київ, 13 грудня 2023)*. Київ. 2023. С. 18-19.
6. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 22.09.2025).
7. Про засади державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки: Закон України від 20.06.2022 № 2322-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#Text> (дата звернення: 22.09.2025).
8. Про затвердження Державної антикорупційної програми на 2023-2025 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 04.03.2023 № 220. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/220-2023-п#Text> (дата звернення: 22.09.2025).
9. Про затвердження Положення про організацію системи роботи з питань запобігання та виявлення корупції в Міністерстві оборони України, Збройних Силах України та Державній спеціальній службі транспорту: Наказ Міністерства оборони України від 05.02.2024 № 81. URL: <https://mod.gov.ua/diyalnist/normativno-pravova-baza/polozhennya-pro-organizacziyu->

- sistemi-roboti-z-pitan-zapobigannya-ta-viyavlennya-korupcziyi-v-mou-zsu-ta-dsst-1 (дата звернення: 24.09.2025).
10. Про затвердження Антикорупційної програми Міністерства оборони України на 2025–2026 роки: Наказ Міністерства оборони України від 26.12.2024 № 861/нм URL: <https://lexinform.com.ua/militarylex/nakaz-861-vid-26-12-2024-pro-zatverdzhennya-antykoriupsiynoyi-programy-ministerstva-oborony-ukrayiny-na-2025-2026-roky> (дата звернення: 24.09.2025).
 11. Інструкція з надання доповідей і донесень про події, кримінальні правопорушення, військові адміністративні правопорушення та адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією, порушення військової дисципліни та їх облік у Міністерстві оборони України, Збройних Силах України та Державній спеціальній службі транспорту: Наказ Міністерства оборони України від 29 листопада 2018 р. № 604. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1451-18#Text> (дата звернення: 24.09.2025).
 12. Кодекс доброчесної поведінки та професійної етики військових посадових осіб, державних службовців та інших осіб, уповноважених на виконання функцій держави, в Міністерстві оборони України та Збройних Силах України: Міністр оборони України від 15 березня 2017 року. URL: <https://mod.gov.ua/diyalnist/normativno-pravova-baza/kodeks-dobrochesnoi-povedinki-ta-profesiinoi-etiki-viiskovikh-posadovikh-osib-derzhavnikh-sluzhbovtiv-ta-inshikh-osib-upovnovazhenikh-na-vikonannia-funktsii-derzhavi-v-ministerstvi-oboroni-ukraini-ta> (дата звернення: 25.09.2025).
 13. Міловська Н.Д. Сутність та значення систематизації законодавства України як складової правотворчої діяльності. *Нове українське право*. 2025. Вип. 3. С. 38–43.